een breed terrein, en kon dus nogal eens uit de literatuur spuien. Aan de andere kant: het feit dat ik lesgaf, kwam me goed te pas bij het schrijven. Je staat als leraar iedere dag voor de uitdaging om ingewikkelde zaken op een simpele manier duidelijk te maken. Ik vond het ook een uitdaging om een leesbaar proefschrift te schrijven. Wat dat betreft heb ik veel profijt gehad van mijn leraarschap".

Hage heeft minder het gevoel gehad dat hij zijn kennis in de lessen kon gebruiken. Zijn gebied, de middeleeuwen, heeft een ondergeschoven plaatsje in het curriculum.
Miltenburg had daar minder last van. Hij vormde een eenmanssectie en kon dus les geven zoals hij wilde. Hij was natuurlijk gebonden aan de eindexamenonderwerpen, maar wist zich verder volkomen vrij. Aan eigentijdse geschiedenis besteedde hij weinig aandacht, het accent legde hij sterk op de 19de eeuw. Daarvoor was zijn studieterrein een 'Fundgrube'. *"Het kwam voor dat ik uit het archief kwam en aan mijn lessen niets meer voor hoefde te bereiden, omdat ik schitterende stukken gevonden had. Ik heb bijvoorbeeld tachtig jaargangen van De Gids doorgewerkt. Daarin stonden rond 1848 prachtige passages over de Nederlandse onafhankelijkheid. Dat blad gaf een kaleidoscopisch beeld van Nederland in de 19de eeuw".*
Van Oudheusdens materiaal gaf dat kalei-

Lokale geschiedenis kent echte liefhebbers

Kees v.d. Wiel

De afgelopen tien, vijftien jaar zijn er tientallen, zo niet honderden lokale of regionale historische verenigingen ontstaan of uit een sluimerend bestaan ontwaakt.
Geschiedkundige werken over ideologische wereldbeelden verkopen nauwelijks meer, maar populaire plaatsgebonden uitgaven als 'Ach Lieve Tijd' en 'Als de Dag van Gisteren' zijn een commercieel succes. Vragen als 'Wie was je opa's opa?' (zie de bekroonde tv-serie), 'Wie woonde vroeger in deze straat?' of 'Wat was dit eigenlijk voor een dorp waar deze nieuwbouwwijk tegenaan is geplakt?' zijn kennelijk voor veel mensen zo weinig vanzelfsprekend geworden, dat ze mateloos boeien.
In dat kader was het plan van de Culturele Raden van de provincies Noord- en Zuid-Holland om hun 150-jarige splitsing te herdenken met een gezamenlijke prijsvraag voor historische verenigingen een schot in de roos.

Drs. K.v. d. Wiel is historicus en free-lance werkzaam als journalist.

klio
nummer 5/91
pagina's 14 en 15

Beschrijf het dagelijks leven in je stad, dorp of regio anno 1840, was de opgave. De opzet was speciaal bedoeld om de historische verenigingen te stimuleren en ze rond een gezamenlijk thema met elkaar in contact te brengen. Die opzet is bij uitstek een succes gebleken. 37 verenigingen tekenden op de uitdaging in. De deelnemers - zowel werkgroepen als individuele vertegenwoordigers van verenigingen - kregen een lijst met mogelijke onderwerpen en bronnen. De archiefdiensten in de provincie van rijk, streek en gemeenten werden opgewekt de amateur-onderzoekers met raad en daad ter zijde te staan.
De ingezonden werkstukken hadden betrekking op 53 van de 386 Hollandse gemeenten uit 1840. Op een enkele uitzondering na (Haarlem, Enkhuizen) allemaal plattelandsgemeenten. Kennelijk werden de stedelijke historische clubs die doorgaans al van veel oudere datum zijn, minder door het virus aangestoken.
Niet alleen in kwantitatief, maar ook in kwalitatief opzicht overtroffen de inzendingen alle verwachtingen.

Vele zouden zich ruimschoots kunnen meten met de proeven van bekwaamheid van een aanstaand doctorandus. Ze boden niet alleen een grote variatie aan bronnenmateriaal, met oog voor vele curieuze details, maar verraadden ook dat de auteurs heel wat methodiek van bronnenbewerking van toonaangevende voorbeeldstudies in de lokale en regionale geschiedenis hadden afgekeken. Bovendien hadden de meeste inzenders zich veel moeite getroost om het resultaat aantrekkelijk leesbaar te presenteren.

doscopische beeld van de 20e eeuw. In zijn archiefstukken waarden de tijdgeest van de jaren dertig, veertig en vijftig, de verzuiling, het rijke roomse leven, de sfeer van bezetting en bevrijding rond. *"Die integreer ik al jarenlang in mijn lessen"*.

Toch was het vinden van materiaal niet het belangrijkste voordeel. Dat was de geesteshouding waartoe het onderzoek stimuleerde. Miltenburg: *"Je studeert en bent daarom met je vak bezig op een andere manier en dat maakt het geven van het vak veel leuker. Als je wilt is lesvoorbereiding weinig anders dan het openslaan van een encyclopedie en een handboek en het vinden van wat passende teksten. Doordat je onderzoek doet, word je gedwongen na te denken over je vak en over verschijnselen die zich in de geschiedenis voordoen"*.
Die ervaring heeft ook Hage. *"Als je zo intensief met onderzoek bezig bent, dan is dat stimulerend voor je vak als geheel. Je krijgt bevlogenheid voor de geschiedenis. Die bevlogenheid kun je ook kanaliseren in je onderwijs. Je kan enthousiasme overbrengen"*.
Miltenburg: *"Als er geklaagd wordt over de kwaliteit van het onderwijs moet het naar mijn smaak niet alleen, en ook niet in de eerste plaats, gaan over de didactiek, maar over de inhoud. Als ik het heb over het beheersen van mijn vak, dan bedoel ik geschiedenis en niet didactiek. Het onderzoek dat je doet, geeft je onderwijs diepgang"*.
Hage: "Sommigen draaien die volgorde om, maar ik beschouw mijzelf als iemand die in de eerste plaats historicus is, en daarnaast ook lesgeeft".
Van Oudheusden: *"De combinatie van lesgeven en promoveren is ideaal. Is het niet zo dat je beide bent gaan doen, omdat je in de eerste plaats van je vak houdt? Als je dat niet zou hebben, zou geen van beide de moeite waard zijn. Het onderzoek heeft mijn plezier in het lesgeven enorm vergroot"*.

Het project werd 17 november vorig jaar afgesloten met een dag over amateurgeschiedbeoefening, die door 250 mensen bezocht werd. De inzendingen over Wognum en de Binnenvaart werden daar bekroond, maar, wat mij betreft, hadden het evengoed een handvol andere kunnen zijn. De winnende bijdragen werden gepubliceerd in een boek, waarin daarnaast de overige 35 inzendingen zijn samengevat in een verhaal dat een algemeen beeld van een Hollands dorp anno 1840 probeert te schetsen.

Leuke bronnen

Tot de meeste verrassende, vaak geciteerde, bronnen behoorden de verslagen van de toenmalige schoolopzieners. Dat geldt zowel voor de rapporten van de districtsschoolopzieners, als voor de verslagen van de algemeen onderwijs-inspecteur mr. H. Wijnbeek die in de periode 1832 tot 1839 een tournee langs vijfduizend scholen maakte. (Zijn rapporten over het onderwijs in de provincies Noord- en Zuid-Holland zijn ook in druk uitgegeven, in de serie Zuid-Hollandse Studien deel XI.) In enkele trefzekere zinnen weet hij elk dorp weer de bekrompenheid van het schoollokaal te schetsen (soms in een afgescheiden deel van de kerk); de gebrekkigheid van het meubilair; de kwiekheid van de hoogbejaarde onderwijzer die met niet aflatende ijver en toewijding een kleine honderd kinderen in bedwang weet te houden, terwijl hij ook als koster, barbier en brugwachter zijn besognes heeft; de zegeningen van het moderne klassikale onderwijs dat nog niet overal is doorgedrongen; de afkeurenswaardige leestoon of de opmerkelijke zangprestaties. Zij vinden in latere tijd (na 1865)

De klas

Zes en zeventig leerlingen telde de dorpsschool in Limmen in 1840. Ze zaten in een lokaal van 8 bij 4,8 ellen (meter) en een hoogte van 2,35 el, dus de ruimte van een hedendaagse huiskamer (met zeer laag plafond). Voor de klas stond een energieke onderwijzer van 74 jaar, die orde hield met knuppel en houten hamer.
'De bejaarde man is nog vol eerzucht en beschaamt menigen jongeren in zijn wijs van schoolhouden', was het oordeel van districts-schoolopziener Van Leeuwen. 'De kinderen hangen aan 's mans lippen en aan alles blijkt den diepe eerbied die zij voor den grijsaard voelen.' Het schoolvertrek vond de opziener tamelijk goed onderhouden 'doch te klein voor het getal der leerlingen.' Het zou echter nog vijf jaar rapporteren kosten voordat het schoollokaal eindelijk met een paar meter verlengd werd. Toen stond dezelfde grijsaard nog steeds voor de klas.
'De voorwerpen in de school voorhanden bestonden', volgens Van Leeuwen, 'uit 15 lessenaars met banken, de leesmachine, twee borden, eene kast tot berging van de schoolbehoeften en een stel maten en gewichten'. Het onderwijs was ordelijk, de kinderen zaten goed stil. 'De kinderen lezen en schrijven goed, twee rekenden in den regel van drieën en anderen gaven mij een proefje van hun bekendheid met het metrieke stelsel van maten en gewichten. Toch is het jammer dat de kinderen der landslieden te vroeg van school genomen worden, daardoor verloopt bij hen 't geen zij geleerd hebben.'

hun pendant in de verslagen van het Geneeskundig Staatstoezicht. Wat plichtmatiger zijn doorgaans de jaarlijkse verslagen van het gemeentebestuur aan de Gouverneur des Konings.
Volkstellingsregisters waren een onmisbare basis voor demografische gegevens en een beroepentelling.
Het kadaster (zowel de kaarten als de boekhouding) gaf veel informatie over het uiterlijk van het dorp en de eigendomsverhoudingen, zeker in combinatie met tellingen voor het Veefonds. Daaruit bleek bijvoorbeeld dat het beroep van boer in die tijd in Holland een heel gespecialiseerd beroep was, ook al hield een groot deel van het dorp wel enkele stuks vee, onder wie de dominee en de burgemeester.
Kiezerslijsten voor de Provinciale Staten, gebaseerd op belastingaanslagen, gaven op een andere manier een kijk op sociale verhoudingen. Hetzelfde geldt voor de verhuurde plaatsen in de kerk.
Enkele verenigingen hadden het voordeel dagboeken uit die tijd te kunnen opdiepen. Daaruit kwamen vooral wetenswaardigheden over het reizen, het kerkbezoek en de sociale omgangsvormen naar boven.
Weinig gebruikt werden helaas de notariële archieven of de memories van successie, die een zee van informatie bevatten, zowel over zakelijke als huiselijke aspecten van het leven van vroegere tijden. Zoals wel bleek uit die enkele boedelinventaris van een (arme) Blaricumse boer.
In de krant moet men het in die tijd echter niet zoeken om iets te weten te komen van lokale bijzonderheden. Die beperkte zich tot handelsverdragen in verre oorden, bijzonderheden over vorstenhuizen en de woordelijke verslagen van de vergaderingen der Staten Generaal.
De Nederlandse literatuur, in dit geval bijvoorbeeld de Camera Obscura van Hildebrand, geeft echter wel een wezenlijke aanvulling die de wat administratieve informatie meer reliëf geeft.

Twee werelden

Wat zijn dat voor mensen, amateurhistorici? Het is in ieder geval misplaatst om de vele enthousiaste archiefbezoekers uit te maken voor nostalgische bejaarden die de tijd willen stilzetten, al zijn daaronder inderdaad veel belangstellende gepensioneerden (vooral op werkdagen).
Opvallend is echter het grote aantal hoger opgeleiden tussen de 40 en 50 jaar in het aktieve ledenbestand van de historische verenigingen. Het is ook een geliefde hobby van de arts, de lerares klassieke talen of een accountant die eens wat anders wil, zonder dat het nu een exclusieve intellectuelen-hobby is.
Chauvinisme of romantisering van het dorpsleven is bepaald niet de enige drijfveer voor mensen die een groot deel van hun vrije tijd - voor sociaal genoegen - in het verleden duiken. Al maken zij zich ook graag druk voor het behoud van een molen, een uniek landschap of de restauratie van een oude brandspuit.
Niet zelden lag de oorsprong van hun interesse bij hun eigen familiegeschiedenis. Onder de deelnemende verenigingen waren er ook enkele die als genealogische vereniging zijn opgericht, maar zich nu, mede door deze prijsvraag voor de lokale geschiedenis hebben laten gekmaken. Waarbij ook niet moet worden onderschat dat het meer sociale mogelijkheden biedt dan het onderzoeken van familiestambomen. Wat de amateur vooral boeit is het anekdotische van het dagelijks leven. Hij probeert het voor zich te zien hoe zijn eigen omgeving zich uit het verleden heeft ontwikkeld.

De communicatie met historici die het vak om den brode beoefenen, verloopt dan ook doorgaans moeizaam. een proeve daarvan gaf op het symposium prof. dr. P. Kooij, hoogleraar sociaal-economische geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen, specialist in de academische regionale en lokale geschiedenis. Hij hield voor deze gelegenheid een vriendelijk professoraal gastcollege over de ontwikkeling van allerlei scholen in de regionale geschiedschrijving uit Engeland, Frankrijk, Duitsland, en Wageningen. Dat sloot in ieder geval totaal niet aan op wat de 250 aanwezigen voor problematiek in hun hoofd hadden. Tenslotte kwam hij, als toegift, met een lijstje van nuttige bezigheden waarmee de amateurs de wetenschap van dienst zouden kunnen zijn: het zeer arbeidsintensieve verzamelen van eindeloze reeksen lonen en prijzen en genealogische data voor netwerkanalyses. Daaruit kunnen dan mogelijk de tabelletjes worden samengesteld voor een proefschrift, waarvan de auteur hoopt dat de wereldschokkende thesen toch vooral de onbenulligheid van zijn lokaal onderzoeksgebied zoveel mogelijk zullen maskeren.
Wat dat betreft kunnen de historici vermoedelijk nog wel wat leren van de archeologen. In die wereld zijn de amateurs en professionals al veel sterker tot elkaar veroordeeld, en hebben daarom ook meer respect voor elkaars bevlogenheid.
Bij de geschiedschrijving in academische kring zijn de methode en technieken vaak zozeer tot doel verheven dat het markante er nauwelijks meer toe doet. Weinig historisch geïnteresseerde filiaalchefs of gepensioneerde onderwijzeressen zullen de vruchten daarvan met rode oortjes lezen.

Is er op het werk van historische verenigingen dan niets aan te merken? Is elke amateur een natuurtalent? Dat niet.
Hun belangstelling voor het herkenbare, het aansprekende hebben zij op de wetenschapper voor, wat zij vaak missen is een ruimere context om de gevonden informatie te wegen en te plaatsen.
Het kijken over de grenzen van het dorp heen, de relaties met de dichtstbijzijnde stad, met de naburige dorpen, kwam vaak weinig uit de verf.
Wezenlijk voor een goed begrip van een samenlevingen in het verleden is het vergelijken, niet alleen het simpele toen met nu, maar ook een vergelijking met andere tijden, andere plaatsen, andere streken, andere sociale klassen.
En dat vereist meer kennis en informatie dan uit een toevallige bron te halen is.
Ook voor de bruikbaarheid van historisch materiaal in het onderwijs is het een probleem in hoeverre een bepaald voorbeeld exemplarisch is, of een curiosum, en hoe dat met andere informatie te confronteren.
Bovendien bestaat bij amateurs wel eens de verleiding om alles wat door een klerk ooit is op-, of overgeschreven al te snel voor de hele waarheid aan te zien, zonder zich voldoende af te vragen wat die klerk door zijn bril kon of wilde zien. Vooral bij getallen is het geloof in de geschreven cijfers vrijwel onbegrensd.

Ondersteuning

Daarom is het een belangrijke stap dat de provincie Noord-Holland als uitvloeisel van dit geslaagde project besloten heeft om op korte termijn over te gaan tot de aanstelling van een provinciaal historicus. Wat een provinciaal historicus kan betekenen voor de lokale en regionale geschiedbeoefening, legde op het symposium mevr. drs. A. van der Veen uit, tot voor kort provinciaal historicus van Noord-Brabant. Brabant is met Drente de enige provincie die tot nu toe zo'n functionaris heeft.
Als provinciaal historicus organiseert zij cursussen, zowel voor beginners als voor gevorderden over onderwerpen als: Oud Schrift, methoden van historisch onderzoek (literatuuronderzoek, archiefonderzoek, kartografisch onderzoek, oral history), bronanalyse en leesbaar schrijven. Haar taak is verder onderlinge contacten te stimuleren, studiedagen, lezingen en excursies te beleggen, een databank voor literatuur bij te houden en contacten te bevorderen met professionele historici. Ook is zij behulpzaam bij het organiseren van reizen-

Een tochtje

Cornelis Hartog, een hereboer uit de Beemster, doet in zijn dagboek op 18 april 1844 verslag van een reis door Zuid-Holland:
Hij vertrekt 's ochtends om half zeven van huis, samen met zijn zwager. In Purmerend nemen ze de schuit van zeven uur naar Amsterdam en gaan daar op familiebezoek. Kwart over twaalf nemen ze de trein naar Den Haag, waar ze kwart voor twee arriveren. Daar stappen ze over in de diligence, die hen naar Overschie brengt. Om half vier komen ze daar bij hun vriend Rodenburg aan, waar ze de boerderij bekijken en wat zaken afhandelen.
De volgende morgen rijden ze om half vier met de sjees van Rodenburg naar Puttershoek. Ze stallen de paarden en betreden twee uur later de drukte van de koemarkt. Hun plan om enige ossen aan te schaffen laten ze varen, in verband met de hoge prijzen. Onverrichterzake rijden ze naar de familie Rodenburg terug en kunnen nog net de diligence van twee uur halen, die aansluiting op de trein van kwart voor vier uit Den Haag. In Amsterdam zijn ze net te laat voor de schuit over het IJ. Met een bootje laten ze zich naar het Tolhuis brengen en wandelen naar Buiksloot. Kastelein Freek vraagt daar veel te veel voor een rijtuig en daarom rijden ze een eind mee met een boer op de wagen, die hen tenslotte wel voor drie gulden naar Purmerend wil brengen. Vandaar lopen zij naar huis. Om half tien komen zij op de boerderij van Hartog aan; zijn zwager krijgt daar een paard mee. Hartog constateert tenslotte trots: 'dat ik in het geheel 39 uur van huis was geweest'.
Een paar jaar eerder deed hij verslag van een avontuurlijk reisje naar het eiland Wieringen waar hij in mei zestien koeien ging ophalen die hij eerder, met Pasen, op het eiland had gekocht.
De tocht ging per rijtuig via Avenhorn naar Medemblik. Daar huurde hij een boot waarmee hij om elf uur 's avonds op het eiland arriveerde. De volgende morgen waren de koeien al om zes uur aan boord, maar een aanzwellende storm maakte het onmogelijk die dag te vertrekken. De dag daarop begonnen ze wel aan de terugreis, maar 's avonds moesten zij onder Schellinkhout wegens slecht weer voor anker gaan. Toen zij eindelijk Schardam arriveerden, ging een van de koeien er vandoor en zakte weg in de buitendijkse modder. Het kostte meer dan een uur om haar er uit te trekken. Daarna moesten de koeien nog naar huis gedreven worden.

de tentoonstellingen en het samenstellen van lesbrieven.
Zeer succesvol was het project 'Zij telt voor twee: vrouwenarbeid in Noord Brabant 1889-1940'. Het onderwerp trok veel vrouwen die vroeger op school een hekel hadden aan geschiedenis. Twee jaar lang hebben zij intensief archiefonderzoek gedaan en vrouwen geïnterviewd. Uit dit project is naast een lesbrief ook een videoband en een tentoonstelling en een leuk boekje voortgekomen.
Een dergelijke ondersteuning geeft de lokale geschiedbeoefening een heel andere dimensie: de kwaliteit wordt verbeterd en de resultaten krijgen een veel wijdere verspreiding, misschien ook naar het onderwijs.

Tenslotte

In 1982 werd de Historische Kring Blaricum opgericht. Er gaven zich toen 42 mensen op als lid, inmiddels telt de vereniging ruim 350 leden. Zo'n tien procent daarvan behoort tot de harde kern die zich bezighoudt met het opzetten van tentoonstellingen, het organiseren van wandelingen en excursies, inventariseren en fotograferen van oude voorwerpen en klederdrachten en het uitgeven van een blad en het doen van lokaal historisch onderzoek. Het is een voorbeeld uit vele.

'De meeste leden van de werkgroep 1840 van de Historische Kring Blaricum hadden bij het begin van dit project nog nauwelijks onderzoek gedaan in archieven. Wel was een enkeling, op zoek naar zijn of haar voorouders, wel eens in archieven beland. Maar waar zich gegevens over Blaricum bevonden was niet bekend. Geen van de leden had een cursus historisch onderzoek gevolgd. Niet dat daar geen belangstelling voor bestond,maar deze cursussen werden in de regio Gooi- en Eemland zelden gegeven', aldus drs. Maria Boersen, coördinator van het project Blaricum rond 1840 op 17 november.
De leden van de werkgroep hadden echter van het verzamelen en ordenen van gegevens zo de smaak te pakken gekregen, dat zij van geen ophouden willen weten en na het project zeker doorgaan met onderzoek naar het dagelijks leven in Blaricum.

Het boek *Holland rond 1840, Aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland* is te bestellen bij de Culturele Raad Noord-Holland. Prijs 17,50. Het bevat de winnende bijdragen van Binnenwaard en Wognum en een samenvattend beeld gebaseerd op de overige 35 inzendingen door de schrijver van bovenstaand artikel.
Alle oorspronkelijke inzendingen zijn te raadplegen op de Rijksarchieven van Noord- en Zuid-Holland.

Veen, A. van der, *Zij telt voor twee, vrouwenarbeid in Noord Brabant 1889-1940*, Zutfen 1990.

Klaas Raat, burgemeester van Wagnum 1817-1834 en zijn vrouw Cornelisje Veul.